

Олександр ГОРБАЧ

Релігія як засіб російського зовнішньополітичного тиску на Україну

Досліджується сучасний стан українсько-російських відносин, зокрема їхній релігійний аспект. Значну увагу приділено вивченню діяльності Російської православної церкви в житті України. Окреме місце відводиться аналізу російської церковної агресії в українській політиці в розрізі Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Ключові слова: агресія, політика, релігія.

Парламентські вибори 2012 р. в Україні вкотре продемонстрували регресивні тенденції в політиці нашої держави. Міжнародна спільнота, як правило, у таких ситуаціях вдається до дипломатичного маневрування, щоб натякнути на те, що незгідна з окремими політичними рішеннями державної влади. Проте нинішня влада не здатна збагнути ці натяки, тому європейські та американські політики прямо та відкрито протестують проти порушення прав людини, заявляють про авторитарний режим в Україні та намагаються вплинути на український політикум за допомогою економічних санкцій.

Наш світ налічує понад 200 країн, та серед них не знайдеться жодної безрелігійної. Половина їх сповідує християнство, майже чверть - іслам, окремі поєднують співіснування християнства й ісламу чи сповідують буддизм. Це розмаїття доповнюють держави, які зберегли власну національну віру. Для кожної з цих країн релігія стала невід'ємною часткою культури та побуту, яка сповнює життєдіяльність людини сенсом, збагачує мораль і не лише її.

В Україні нагромадилося чимало проблем суспільної, правової, економічної, політичної галузей, що пов'язані із зовнішньополітичними векторами та міжнародними взаєминами, культурними цінностями, релігійним фактором та загальнолюдською мораллю. У світлі останніх подій в українській політиці, авторитарного режиму, мовної катастрофи, сфальсифікованих виборів та ін. зростає актуальність багатоаспектних досліджень української державності, нового значення набувають питання пріоритетності європейського та російського векторів української зовнішньої політики, виникає ціла низка запитань, на які необхідно знайти чітку відповідь. Важливість дослідження релігійного та церковного чинника

в політичному житті українського народу посилюється поліконфесійним складом населення України та відкритою й неприхованою антиукраїнською діяльністю ряду політиків.

Метою наукових студій релігійної тематики в міжнародних відносинах є, як відомо, комплексне вивчення всіх аспектів релігійного феномена, визначення його місця в міжнародній політиці, економіці, культурі тощо. У цьому контексті важливо розглянути насамперед російський вектор та його релігійний аспект. Осмислення історії та аналіз сучасного стану церковно-політичних українсько-російських взаємин допоможе у виборі зовнішньо-політичного курсу.

Проблема релігійного феномена в політиці, верховності Церкви чи держави, духовної чи світської влади не нова, вона з'явилася з появою держави та релігії, поглиблювалася їхнім розвитком, знаходячи різнобічне відображення у працях філософів, теологів, політиків. Важко перелічити всіх мислителів, хто долучився до цієї проблематики. Ще Платон та Аристотель приділяли увагу взаємозв'язкам релігії й політики, релігії й держави. Популярними сучасними дослідниками цієї тематики є французи М. Онфре, Ж.-П. Віллем, серед вітчизняних авторів потрібно згадати А. Колодного, О. Шубу та багато ін. Про зацікавлення питаннями релігії свідчить також низка конференцій, круглих столів, наукових зустрічей. Лише одна щорічна міжнародна конференція «Історія релігій в Україні», що проходить у Львівському музеї історії релігії, збирає сотні науковців (тексти їхніх доповідей навіть не вміщаються в один том). Водночас наразі рано стверджувати, що проблема місця Церкви в політиці є достатньо вивчена й вичерпана.

Більше двадцяти років Україна потерпає від власної безпорадності. Її нестабільність у найближчий час буде сприйматися за норму. Вина за це лягає безпосередньо на громадян, але досить значна частина цієї вини спровокована зовнішніми чинниками. Найвідчутнішим з них залишається російський. Вияв «братської любові» присутній у політичній, економічній, культурній сферах, найсвіжіші її приклади - це сирна й автомобільна війни, нищення українських бібліотек, ігнорування українського президента. В історії російсько-українських відносин це не перші й не останні конфлікти.

Агресію Росії пояснює програма світового панування, автором якої став перший офіційний імператор – Петро I. Перемігши в бою під Полтавою наймогутнішу тогочасну європейську армію Карла XII, він, перебуваючи в надзвичайному духовному піднесенні, склав політичний заповіт, поверховий огляд якого розкриває підступну сутність Російської імперії:

«1. Держати російський нарід у стані безперервної війни... В той спосіб робити, аби мир служив війні, а війна мирові, і то все в інтересі поширення меж і добробуту Росії.

2. При кожній нагоді встрявати у справи європейських держав, особливо ж Німеччини, котра тим більшу й безпосередню має вагу, чим до неї більше наблизитися.

5. Безупинно розширяти державні межі Росії вздовж Балтику на Північ, а вздовж Чорного моря - на Південь.

6. Наблизитися як тільки можна до Царгороду й до Індій. Хто там запанує, той стане дійсним володарем світу.

9. Коли Швеція буде розібрана, Персія переможена, Польща підбита, Турція завойована, наше військо об'єднане, Чорне й Балтійське моря під охороною наших кораблів, от тоді треба дуже потаємно запропонувати кожному зокрема, насамперед урядові версальському, а потім урядові віденському, поділити з ним владу над світом. Як один із них прийме пропозицію, що станеться з певністю, коли підлестити їх амбіції й самолюбству, тоді використати його на те, щоб знищити другого. Потім знищити й того, що лишиться у боротьбі, якої вислід не підлягатиме жодним сумнівам, бо Росія тоді безроздільно володітиме цілим Сходом і великою частиною Європи»¹.

Реалізуючи плани світового панування, Петро I не гребував жодними засобами, провідну роль серед яких відводив релігії. На сьогодні Російська православна церква сформувала своєрідні релігійні традиції, у т. ч. і в політиці. За часів Петра I ця Церква стала частиною імперської влади в країні. Ліквідувавши патріархат і створивши синод, Петро I особисто очолив РПЦ, за його правління Церква стала виконувати поліційні функції. Священники зобов'язані були про таємниці сповіді парафіян інформувати в поліцейські дільниці. Усередині держави Церква втратила свій авторитет та повагу в населення, але в реалізації державою її функцій вона відігравала і продовжує відігравати помітну роль.

Напередодні візиту Івана-Павла II в Україну 2001 р. Російська православна церква протестувала та погрожувала. «Агресивність поведінки Московської патріархії в Україні наростає. Окрім заявлених вже погроз Папі Римському, з'являються вони і на адресу української влади. І тут якоїсь дипломатичності немає... у Московській патріархії говорять, що вірні РПЦ в Україні не повинні сидіти, склавши руки, і споглядати поїздку Папи Римського, запрошеного в країну Главою держави»².

2010 року виникла подібна колізія. У травні в селищі Ворзель Київської області пройшла зустріч католицьких єпископів, які ухвалили рішення

відзначити 600-річчя перенесення єпископського осідку із Галича до Львова, що й відбулося в лютому 2012 р. На урочистості з цієї нагоди вирішили запросити папу римського Бенедикта XVI (на жаль, не зміг прибути через щільний графік візитів та зустрічей). Лише почувши про такі наміри, «проснулася Московсько-Православна Церква України. Її преславний речник – чи то від своєї обмеженості, а чи ж з волі митрополита Володимира – вже заявив, що зустрічати Папу ця Церква буде яйцями і димовими шашками. Протестуючи проти приїзду Папи, московсько-православні висувають аргумент «канонічної території». В Україні немає офіційно визнаної якоїсь пануючої Церкви. Відтак її терени є канонічною територією для всіх у нас суцільних Церков і релігійних організацій. Що ж стосується УПЦ МП, то вона не може претендувати на Україну як свою канонічну територію, бо ж має закордонну юрисдикцію, підпорядкування Московській Патріархії, яка зареєстрована Міністром Росії, як релігійна організація саме РФ. Її ж глава – патріарх Кирило є громадянином Росії, а відтак Україна для нього – закордоння»³.

Наче насміхаючись із віруючих та самої релігії, патріархи РПЦ діють у розріз із християнськими цінностями. В історії відомо безліч фактів, коли Московська церква ставала катом української духовності: у 1626 р. за наказом її Синоду по всіх храмах України було зібрано книги українського старого друку, на заміну завезено московські видання; 1627 р. за наказом патріарха московського Філарета було спалено книги українського друку, а 1662 р. також за аналогічним поданням, - всі примірники «Учительного Євангелія», надрукованого в Україні; 1690 р. собор МПЦ піддав анафемі таких осіб, як П. Могила, К. Ставровецький, С. Полоцький, Л. Баранович та багато ін.; 1693 р. московський патріарх надіслав листа до Києво-Печерської лаври про заборону україномовних книг; заборони друкувати книги українською мовою Синод штапував у 1755, 1766, 1775, 1786 рр.; у 1780 р. була спалена бібліотека Києво-Могилянської академії⁴. Це лише крапля того, що було зроблено московським духовенством для знищення української державності.

На початку 2011 р., «оцінюючи ситуацію в Православ'ї України», глава УПЦ КП Філарет наголосив: «Патріарх Кирило зачастив з візитами в Україну, аби звикли, що саме він є главою УПЦ МП, а не митрополит Володимир»⁵. Після того як на Великдень 2012 р. правом першого привітання українського народу скористався патріарх Кирило, першість в УПЦ не викликає жодних сумнівів.

Проблема залежності Української церкви, яка свідомо чи несвідомо служить засобом російської політики, вимагає негайного унормування,

проте законодавча база державно-церковних відносин є бідною та слабкою. Єдиним механізмом регулювання відносин між Церквою та державою залишається Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», навіть побіжний аналіз якого доводить, що розмежування церковного та державного існує тільки апіорі.

У 1-й статті Закону поставлено завдання «подолати негативні наслідки державної політики щодо релігії і церкви»⁶. Такі благі наміри нівелюються цілковитим ігноруванням цього законодавчого акта, тож замість подолання негативних наслідків простежується поглиблення суперечностей у міжцерковних взаєминах, у відносинах між державою та Церквою, у зовнішньополітичних стосунках.

6-а стаття стверджує, що «державна система освіти в Україні відокремлена від церкви»⁷, однак у середніх школах мають місце уроки з дисципліни «християнська етика», які часто проводяться священиками із найближчого храму. У результаті ці уроки зводяться до богослов'я. Водночас цим статистика констатує зростання дитячої злочинності, а мережі Інтернету переповнені дитячою жорстокістю, цинізмом, не кажучи вже про алкоголізм чи куріння.

Стаття 5 декларує: «Церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави»⁸. Але реальність свідчить про зворотнє. Наприклад, «6 липня 2011 року Постановою Верховної Ради вирішено на державному рівні в Україні урочисто вшанувати 50-тиріччя з дня смерті Валентина Феліксівича Войно-Ясенецького. Державою гарантоване навіть фінансове і матеріально-технічне забезпечення»⁹. До слова, постать Войно-Ясенецького (богослова РПЦ) в Україні невідома, а відомою й не може бути, оскільки жодних заслуг перед нашою державою цей теолог не здобув. Причиною такої державної уваги до цієї особи є черговий візит московського патріарха Кирила в Україну, який уособлює... крупні фінанси.

«Московська патріархія – це потужна бізнесова імперія, що займається торгівлею тютюном, алмазами, нерухомістю, туристичним і готельним бізнесом. Сестра патріарха Кирила Лідія Леонова має у своїй власності біля 300 тютюнових структур. Під опікою патріарха знаходиться також макаронна фабрика у Смоленську. У його відомстві є завод, який випускає воду «Святої источник». Усі гроші акумулюються у комерційному банку московської патріархії «Пересвет»¹⁰.

У четвертій частині 5 статті зазначається, що «державна не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії»¹¹. Ця теза розходиться із політичною реальністю, в якій рух фінансів є двостороннім. Віктор Янукович нагородив орденом «За заслуги» I ступеня

митрополита донецького УПЦ МП Іларіона¹², а «Патріарх Московський Кирило нагородив Віктора Януковича премією у сумі 50 тисяч доларів»¹³.

Відомо, що чинний український президент надає перевагу РПЦ, порушуючи таким чином п'яту частину статті 5, що гласить: «...встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається»¹⁴. Президент України майже два роки не міг знайти часу, щоб зустрітися з представниками релігійних спільнот країни, проте щоквартально знаходить час, щоб зустрітися із главою РПЦ¹⁵.

Така дружба глави Української держави та закордонної Церкви могла б сприйматися навіть позитивно, якби не посилена співпраця РПЦ зі спецслужбами. Недавні події нагадують нам про тісний контакт цієї Церкви з державою. «Патріарх Московський Олексій II отримав диплом і мантию Почесного доктора Російської академії держслужби (РАДС) при президенті РФ». Московський патріархат спільно з РАДС організував курси, присвячені правовим та організаційним питанням взаємодії Церкви й держави¹⁶.

Тісний зв'язок РПЦ і російських державних служб існує й сьогодні: агентська кличка нинішнього глави Російської православної церкви Кирила – Михайлов¹⁷.

Загалом, в історії людства релігія часто ставала на службу політики, а політична діяльність зосереджувалася в руках духовництва. Вже у середньовічному папському Римі була збудована своєрідна християнська «світова держава», яка принесла в політичну думку такі нові поняття у сфері міжнародних відносин, як підпорядкованість світської влади універсальній духовній, можливість формування вищих наддержавних утворень, у т. ч. християнської цивілізації. Християнське зовнішньополітичне зверхництво мало вирішальне значення в політичному становленні середньовічних держав Європи, їхній консолідації в боротьбі з мусульманським світом.

Проте сучасне духовенство Російської православної церкви перетворилося на головного ворога віруючого й особисто дискредитує християнство (достатньо згадати патріархів на «лексусах» та броньованих «мерседесах» із золотими годинниками, священиків, що відмовляються охрестити чи поховати без грошей, архиєреїв, які заганяють своїх вірян у боргову яму, п'яних попів, які вступають у бійку із працівниками ДАІ...).

Українсько-російські взаємини мають тривалу історію, яка свідчить, що Росія цілеспрямовано провадить агресивну політику щодо України. Важливу роль у реалізації загарбницької політики відіграє РПЦ та нинішня влада В. Януковича, не здатна впоратися із засиллям московської агресії.

У Конституції задекларовано, що Україна є демократичною, правовою державою із громадянським суспільством, із свободою слова та віросповідання. Однак суспільне життя та політичні процеси сьогодні суперечать прийнятому законодавству. Зокрема, порушується Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», і в найближчому часі це буде сприйматися як норма.

- ¹ Лизанчук В. Навічно кайдани кували: Факти, документи, коментарі про русифікацію в Україні / Василь Лизанчук. – Львів: Ін-т народознавства НАН України, 1995. – С. 45-47.
- ² Релігійна панорама: інформаційно-аналітичний журнал / засн. Українська асоціація релігієзнавців; голов. ред. А. Колодний. – 2001. - № 3. – С. 11.
- ³ Там само. – 2010. - № 5. – С. 52.
- ⁴ Там само. – 2011. - № 1. – С. 60.
- ⁵ Там само. - № 2. – С. 11.
- ⁶ Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» // Відомості Верховної Ради. - К., 1991. - № 25. - Ст. 1.
- ⁷ Там само. - Ст. 6.
- ⁸ Там само. - Ст. 5.
- ⁹ Релігійна панорама: інформаційно-аналітичний журнал. – 2011. - № 4. – С. 8.
- ¹⁰ Там само. - С. 29.
- ¹¹ Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»... - Ст. 5.
- ¹² Релігійна панорама: інформаційно-аналітичний журнал. – 2011. - № 3. – С. 18.
- ¹³ Там само. - № 1. – С. 4.
- ¹⁴ Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»... - Ст. 5.
- ¹⁵ Релігійна панорама: інформаційно-аналітичний журнал. – 2011. - № 4. – С. 39.
- ¹⁶ Там само. – 2003. - № 11. – С. 36.
- ¹⁷ Там само. – 2011. - № 4. – С. 47.

SUMMARY

Olexander Gorbach

Religion as a tool of Russian foreign pressure on Ukraine

The author explores current state of Ukrainian-Russian relations, including their religious aspects. Special attention is paid to the study of the Russian Orthodox Church in the life of Ukraine. A special place removes the analysis of the Russian Church of aggression in Ukrainian politics in the context of the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations».

Keywords: aggression, politics, religion.